

Georg Büchner'in *Woyzeck* Adlı Oyun Fragmanı

Erkeğe Yönelik Toplumsal Mobing mi?

Adı Konmamış Kadın Cinayeti mi?

Aralık 2022

Kasım ayı için hazırladığım yazıda tasarlanan dekorun, tiyatrodaki sahnelenen oyunun içeriğine ne denli katkı sunduğunu belli bir ölçüde paylaşmaya çalıştım. Ancak tiyatro tarihine baktığımızda, insan ile birlikte etrafındaki canlı cansız her şeyde olduğu gibi dekor olgusunun da zaman içinde değiştiğini, birkaç sanatın işbirliği ile dönüştüğünü, çeşitlenip geliştiğini, sahnede canlandırılan oyunun anlatımına etkin katkı sunduğunu saptıyoruz. İstanbul'da Oyun Atölyesi'nde sahnelenen Georg Büchner'in *Woyzeck* adlı eserinden hareketle, bu yazıda sahne tasarımının tarihsel gelişimi perspektifinden eseri ele alıyorum.

19. yüzyıl Alman yazarlardan devrimci ruhlu Georg Büchner (1813-1837), genç yaşta tifüsten ölünce, tamamlanmış iki eser, *Danton'un Ölümü* adlı bir trajedi ile *Leonce ve Lena* adlı bir de komedi; fragman halinde de *Lenz* adlı bir nuvel ile *Woyzeck* adlı bir de tiyatro metni edebiyatseverlere miras kalır¹. Bildiğimiz gibi yarım kalmış veya her anlamda tamamlanmamış eserlere edebiyat biliminde 'fragman' denir. *Woyzeck* adlı tiyatro metni, üzerinde daha çalışılması gereken bir el yazması olmasına rağmen², gerek dramaturglarca gerek filologlarca sık sık dikkate alınan bir eserdir.

Tiyatro Metne Ruh Verir, Sahne Tasarımı Biçim

Yazarın kaleme aldığı, okurla veya yönetmenle buluşana kadar uyur durumda olan oyun metni, bir tiyatro eseri olarak sahneye konulduğunda canlanır. Oyun metinleri tabii ki okumak için değil, sahnelemek için yazılır. Yine de metni okumakla yetinen her bir okurun oluşturacağı hayal gücü ile karşılaştığımızda sahneye konan eser, yönetmen, oyuncular, müzisyen ve teknik elemanlardan oluşan bir ekibin hayalleri ile müthiş güçlenmiş ve somutlaşmış bir edebiyat gerçeğine dönüşür³. Metindeki rolleri üstlenerek onlara hayat veren oyuncular, oyun için tasarlanan kostümlerle donanırken, SAHNE de kendi kostümüne bürünür. Oyunun sahneye konacağı platform yani dekor, sahne aksesuarları, müzik ve ışık tekniği ile süslenir ve böylece

¹ Her dört eserin yeni baskısı için bkz. Büchner 1997.

² Büchner'in vefatından sonra, *Woyzeck* adlı eserin el yazması dört farklı versiyonu da bulunmuş. Bu dört taslak, bir kitabın veya metnin ekleri veya alternatifleri anlamına gelen "Paralipomena" başlığı altında okurlarla paylaşılmıştır. Bkz. Georg Büchner. *Sämtliche Werke*, Berlin/Darmstadt/Wien: Deutsche Buch-Gemeinschaft, 1967: 176-199.

³ Başarısız oyunlarda, örneğin 2022'nin Aralık ayında Ankara'da, ilk arada salonu terk ettiğim de oldu.

misafirleri, yani seyircileri kabul eder. Sahne tasarımı; sahnenin etrafını çevreleyen duvar veya perdeler, zemin üzerine konan mobilya ve bardak, sürahi, resim erevesi gibi aksesuarlardan oluŐur.

Sahne tasarımından bahsederken isterseniz tiyatro oyunlarının mek nlarından hızlıca bir geçelim. Antik ağın açık hava sahnesi olan amfi tiyatrolarda dekor yok denecek kadar az. Kale kültürünün geliŐtięi dönemlerde, pazarın kurulduğu günlerde göçebe sanatçılar adırlı arabalarını sahne olarak değerlendirirler. Barok döneminde malik nelerin süslü bahçeleri veya büyük salonları doğal dekor oluŐturur. Tiyatro oyunları sonra kapalı salonlara taŐınır. ereve içine alınan oyun sahnesi, Shakespeare'in balkonlu dekoru ve Brecht'in sembolik dekoru bunlardan bazılarıdır. Sevda Şener tiyatro anlayıŐını konu ettiği kitabında, sahne tasarımlarını tiyatro terminolojisi ile ifade eder:

[...] hareketli bir sahnenin istenirse ereve sahne olarak, istenirse  ne çıkıntılı Elizabeth ağı sahnesi olarak, istenirse de seyircinin çevresini kuŐattıęı arena sahnesi olarak kullanılması öngörülmüŐtür. (Şener 1991: 303)

Bu noktada her birimiz bu güne kadar izlediğimiz oyunların dekorlarını anımsayalım. Örneğin ben tiyatro salonuna girdiğimde pek çok kez kalın ve ağır, koyu renk kadife perdelerle karŐılaŐtım. Yönetmenin, uygun gördüğü ve tasarlattığı sahne tasarımını gizlediğini, sürpriz bir Şekilde ancak oyunun baŐlaması ile aŐik r etmek istediğini anlar merakla, hazırlanan görsel tasarımı beklerim. Pek çok yönetmen ise dekorla karŐılar seyirciyi. Belki de amacı, eserin adı gibi sahne tasarımının da seyirciye içerik hakkında ipuçları vermesidir.

Entelektüel Devrimci Georg Büchner

Yönetmen Muharrem  zcan da Georg Büchner'in 26 alt baŐlıktan ve çok farklı uzamlardan oluşan *Woyzeck* adlı oyununu 2018 yılında Oyun Atölyesi'nde tek perdede⁴ ve tek mekanda sahnelerken seyirciyi doğrudan sahne tasarımı ile karşı karşıya bırakır. Özlem Karabay, o küçük sahnede sığ bir suyu barındıracak kenarlı zemine dokuz veya on tane küçük sandığı dağınık Şekilde yerleŐtirerek bu trajik oyuna iddialı bir sahne tasarlar.

⁴ Aristoteles'ten itibaren amfi tiyatrolarda sahnelenen oyunlar, daha doğrusu trajediler   perde olarak yazılır ve sahnelenir: GiriŐ (Exposition), geliŐme (Peripetie) ve sonuç (Katastrophe).   birlik kuralına uyabilmek için, mek n dıŐında gerçekleşen olaylar ya bir ulakla, ya da kale burçlarından gördüğünü aktarma (günümüzde canlı yayın veya radyodan ma yayını gibi) tekniği ile uzama taŐınır. Esere konu olan 'olaya' giden süreci sergileyen oyunlar (Entfaltungsdrama) genelde perdelerle bölünür. Ancak gerçekleŐmiŐ bir olayın nasıl meydana geldiğini kurgulayan oyunlar (Enth llungsdrama) genelde tek perde olarak sahnelenir. Bu özelliği taŐıyan oyunlar ki bunlar genelde komedilerdir, olayı gizleyen perdeyi pey der pey aralayarak, yani oyun boyunca her bir olay tanığının parça parça itirafları ile (canlandırmayla) olayı aydınlatır (polisye gibi).

Büchner'in oyunu hakkında ön bilgi ile gelen seyirci, gördüğü tasarıma çok şaşırır. Ancak oyunun adından yola çıkan seyirci için, oldukça şaşırtıcı. Woyzeck, eksen karakterin adıdır. 30 yaşlarında bir asker olan Franz Woyzeck'in tek amacı, iki yıldan beri birlikte yaşadığı sevgilisi Marie'ye ve küçük (erkek) çocuğuna iyi bir hayat sağlamaktır. Ekonomik mücadele veren er Woyzeck ezik biridir. Üstleri kendisiyle alay eder aşağılar, doktor onu kobay olarak sömürür, toplum ise dini değerlerle kısıp altına alır. Bernd Balzer'in ifadesiyle Büchner *Woyzeck*'te, "toplumsal ahlak değerleri ile halkın yoksulluk ve sefalet içindeki yaşamını karşı karşıya getiriyor" (Balzer 1990: 293). Kanımca Büchner; her bir kişinin kendini edebiyat figürü Woyzeck ile özdeşleştirebilmesi için *bireyin*, toplumun güç odakları karşısındaki zayıflığını ve çaresizliğini somutlaştırıyor. Asıl *toplum-siyasi otorite çarpışması* Brecht'in *III. Reich'in Korku ve Sefaleti* adlı oyunda işleniyor.

Büchner'i duyarlı kılan 19. yüzyıldaki toplumsal ve siyasi gelişmelerdir. 1618-1648 yılları arasında gerçekleşen 30 Yıl Savaşları'ndan beri yaklaşık 300 prensliğe bölünmüş Almanya'da kitlelerin, 1789 Fransız Devrimi'nin etkisiyle özgürlük taleplerini yükselttiğini öğreniyoruz. Üniversite profesörlerinin ve üniversite gençliğinin, monarşinin baskısına (yani 'Eski Almanya'ya) karşı kitlesel yürüyüşler ve buluşmalar gerçekleştirmesi karşısında prensler çıkar çatışmalarını unutup güç birliği yaparak halkın taleplerini acımasızca bastırırlar. Hem Fransa'daki devrimin sonuç vermemesi hem Almanya'daki gençlik eylemlerinin hayal kırıklığı ile sonuçlanması, Büchner gibi duyarlı gençleri illegal eyleme iter. Eğitimli bir gencin bireysel eylemi ve silahı, kalemi ve yazılarıdır. Georg Büchner, toplumdaki sömürüyü bireysel boyutta dile getirip kitleleri harekete geçirmek amacıyla Butzbach Rektörü Weidig ile birlikte gizlice *Hessische Landbote* (Hessen Eyalat Ulağı) adlı dergiyi çıkarır. İdealist yazar dergiye ironik üslubun hakim olduğu beş madde ile başlar⁵: Derginin, "gerçekleri" yazdığını, okuyup bulunduranların cezalandırmayı göze almaları gerektiğini, sadece güvendikleri arkadaşlarına vermeleri, dergi ile yakalananların dergiyi aslında hükmedenlere götürmek üzere olduklarını ve okumadan yakalananların ise kendi suçları olduğunu sıralar. Ardından derginin ilk nüshası için kaleme aldığı yazıya, günümüze kadar gelen slogan niteliğinde bir başlıkla devam eder: "Kulübere Barış! Saraylara Savaş!" Makalenin içeriğinde ise uzun uzun halkın anlayacağı bir dilde Hessen Prensinin yıllık bütçesini ve müsrifliklerini kalem kalem anlatır. Yöneticilerin sömürüsüne ve lüks yaşamına karşın halkın sefalet içindeki yaşamını defalarca karşılaştırarak onları ayaklanmaya teşvik eder:

⁵ İronik bir dille kaleme alınan bu maddeler, gerçek bir illegal örgütlenmede – belki de Büchner okura, derginin ardında güçlü bir örgüt bulunduğunu empoze etmek istiyordur - muhtemelen ciddi ciddi telkin edilir.

“Gidin bir Darmstadt’a ve görün, beyefendiler sizin paranızla nasıl eğleniyorlar. Sonra da gidin açlıktan kıvranan eşlerinize ve çocuklarınıza onların rızkının yabancı midelere nasıl zevkle indirildiğini anlatın. Kadınlarınızın alın terlerinin boyadığı güzel elbiselerden, nasırlı ellerinin kestiği süslü kurdelelerden bahsedin. Halkın kemiklerinden inşa edilen gösterişli malikâneleri anlatın (Büchner 1834: 216, Almandan çev. NA)

Georg Büchner, eğitilmiş ve kültürlü bir ailede yetişmiş ancak ilerici Genç Almanya (Junges Deutschland) edebî akımının etkisinde kalarak toplumsal olaylara karşı duyarlılık gösterir. Yayınladığı dergi baskına uğrayıp tutuklamalar başlayınca Büchner prenslikten kaçır. Sonraki yıllarda tıp okuyan Büchner aynı duyarlılıkla *Woyzeck* adlı eserini kaleme alırken, *erkekler bağlamında* alt sosyal tabakanın maruz kaldığı toplumsal baskıyı dile getirmeyi amaçlar; eleştirmenler ve akademisyenler de 200 yıldan beri aynı doğrultuda eseri incelerler.

Eserin aslında *kadın cinayeti*, kadına yönelik sözel ve eylemsel şiddet olduğunu eseri İngilizceden çeviren Haluk Bilginer’in kullandığı erkek dili dahi kanıtlamakta⁶. Marie’nin, Woyzeck ile nikâhsız yaşayıp bu birliktelikte bir de çocuk doğurması, onu toplumun gözünde ahlaki değerleri hiçe sayan biri konumuna düşürür. Herkes ona “orospu” dese de Franz Woyzeck Marie’ye böyle hitap etmekten kaçır. “Mensch”⁷ veya “Weib”⁸ nidalarıyla Marie’nin üstüne yürüdüğü durumları İngilizce metne dayanarak mı, oyunun dramatik gücünü artırmak için mi, yoksa nikâhsız birliktelikte olduğu erkeği başka bir erkekle de aldatan kadının toplum nezdindeki konumunu vurgulamak için mi, bilemiyorum, Haluk Bilginer gerek bu iki hitabı, gerekse pek çok ifadeyi “orospu”⁹ olarak çevirmiş.

Marie çocukken babasından şiddet görür ve büyüyüp güzel bir genç kadın olunca erkeklerle birliktelikte olur. [Burjuva sınıfı genç erkeklerin](#) güzel fakat fakir kız çocuklarını ‘elde edip’ sonra yüzüstü bıraktıklarını pek çok araştırma ve otobiyografi ortaya koyar (bkz. Akbulut 2022: 63). Erkek, evlilik öncesi kadınlarla birliktelikte olur, onu terk eder; herhangi bir adlandırma olmaz. Fakat kadın, birlikteliğin sonucu hamile kalma gerçeği ile karşı karşıya kalırken hem kendisi hem de doğan çocuğu ötekileştirilir. Birliktelikte yaşam kuran çiftlerde erkek ihanet ettiğinde beklenti, kadın bunu sineye çekmeli; ancak kadın

⁶ Eseri izlerken karanlık ortamda tuttuğum notları yaşadığım iç göç nedeniyle bulamayınca Oyun Atölyesi’ne başvurdum. Halkla İlişkiler Müdüresi Rana Doğusal bana Haluk Bilginer’in çevirisini gönderdi. Kendisine teşekkür borçluyum. Bilginer *Woyzeck* fragman esere hem eklemeler gerçekleştirmiş hem de birçok sahneyi çıkarmış.

⁷ ‘Mensch’ Türkçe ‘insan’ anlamına gelse de bu bağlamda hitap olarak kullanıldığı için ‘Bana bak!’ veya ‘Sen ne diyorsun!’ şeklinde çevrilmeli.

⁸ “Weib”, ‘kadın’ için kullanılan eskimiş bir hitap ve adlandırma olup eserde, ‘avrat’, ‘karı’ veya ‘bana bak kadın’ anlamında kullanılmıştır.

⁹ Marie, bando çavuşu ile ilişkisinden ötürü Franz Woyzeck’e karşı kendini kötü hisseder. Woyzeck para bırakıp gidince Marie kendi kendine kızır: “**MARIE** : (Yalnız başına, biraz sonra) Kötü bir orospuyum ben [Oysa Almanca metinde şöyle demektir: Ne kadar kötü bir insanım! Çev. NA]

ihanet ettiğinde, erkek bunu ‘cezalandırmalı’. Belirleyici olan bu toplumsal cinsiyet rolü doğrultusunda kendisinden beklenildiği gibi ‘ezik’ asker Woyzeck, diğer erkeklerden ‘koruyamadığı kadını’ öldürür. Eğer herhangi bir hesaplaşma olacaksa neden kadınla birlikte olan erkekle hesaplaşılmaz?

Zaten bu oyuna ilham veren ve gerçekten meydana gelmiş konuyu Georg Büchner, adli tıp yöneticisi olan babasının yayından sorumlu olduğu tıp dergisinde yayınladığı bilirkişi raporundan öğrenir (bkz. Mayer 1963: 75-76). 1821 yılında Johann Christian Woyzeck adlı bir berber, evli ve varlıklı sevgilisiyle ilişkisini, kadın dul kalınca da sürdürür. Ancak kadına sürekli şiddet uygular. Kadın birlikteliğini Woyzeck ile sınırlı tutmaz; bunun üzerine Woyzeck kadını bıçak darbeleriyle öldürür. Edebiyat figürü Franz Woyzeck, cinayet mahallinde suç unsuru bıçağı gölün derinliklerinde kaybetmek isterken gölde boğularak ölürken – kimi yorumcular intihar diyor – gerçek katil Woyzeck, uzun mahkeme sürecinden sonra 1824 yılında idam edilir (Büchner 1967: 176). Bu nedenle *Woyzeck* adlı oyunun yönetmeni Muharrem Özcan ve sahne tasarımcısı Özlem Karabay seyirciyi göl motifli sahne tasarımı ile karşılıyor. Yazarı belli olmayan ders notlarında ifade edildiği gibi, “seyircinin karşılaştığı durağan resim, ancak oyun ilerlemeye başladığında anlamlanmaya başlar ve oyunun bitiminde anlamını tamamlar (MOD 384: 2).”

Ayrıntılı ve Sembolik Sahne Tasarımları

Woyzeck oyunu, içerikten anladığımız gibi, trajik bir eser. Oyun Atölyesi’nde Muharrem Özcan, Haluk Bilginer’in çevirisine dayanarak müzik ve danslı bir oyunu sulu bir zeminde müthiş bir oyuncu performansı ile sahneye koydu. Zemin su ile kaplı iken sahnenin üç cephesine siyah paravanlar hâkimdi. Yönetmen ve sahne tasarımcısı, Woyzeck’in – bana göre Marie’nin - içinde yaşadığı ortamın karanlığına ve eserin sonuna sembolik boyutta işaret edip bunu da seyirciyle paylaşıyorlar.

Sembolik bir sahne mi çok şey anlatır veya işlevseldir, gerçeğe uygun bir sahne mi? Bu soruya, resim sanatından örnekle yanıt vermek ufuk açıcı olabilir. Michelangelo’nun [mimesis](#) resimleri mi güzel, Claude Monet’nin empresyonist tabloları mı, yoksa Salvador Dali’nin sürrealist eserleri mi?

Oyun kaç perdeden oluşursa oluşsun hep tek bir dekorun sahnede sabit kaldığı dekorları anımsıyorum. Özellikle klasik trajedilerde Aristoteles’in *üç birlik kuralına* da bağlı olarak sahnelenen olay tek bir konuya yoğunlaşır (*olayda birlik*); tek bir mekanda geçer (*mekanda birlik*) ve son olarak da olayın geçtiği zaman dilimi tek bir gün (*zamanda birlik*) ile sınırlıdır. Günümüzde üç birlik kuralına takılıp kalmayan tiyatro oyunlarında da sabit dekor kullanılmakta. Sabit dekoru, *Woyzeck*’in sahnelenmesinde de şahit

olduğumuz gibi son derece efektif kullanan çok yetenekli yönetmenler, sahne tasarımcıları ve ışık tasarımcıları var. Örneğin sabit bir dekorun çok hareketli de kılınabildiğini yönetmen Murat Daltaban [Wajdi Mouawad'ın Yangınlar](#) oyununu Bursa'da sahnelerken seyirciye yaşatmıştı. Sahne sabit, ancak sahneyi farklı dekor özellikleriyle, farklı zaman dilimlerine ve uzama bölüyor. Şöyle ki: Sevginin, aşkın, umudun hâkim olduğu gençlik yıllarının geçtiği sahnelerde, o sahne parçası merdiven ve salıncakla hareketlendiriliyor, açık renkli dekora, sıcak ve aydınlık ışıklandırma hâkim kılınıyor. Eksen karakterin hapisane yılları ve çocuklarının annenin gizemini çözmeye çalıştıkları sahne bölümünde ise siyah renk, karanlık çıplak bir zemin belirleyici. Yönetmen, aydınlatma aracılığı ile seyirciyi belli bir alana yoğunlaştırıyor, sahnenin diğer bölümlerini karanlıkta bırakarak unutturuyor.

Bir başka örnek. Yıllar önce - ne yazık ki adını unuttuğum bir oyunda - şöyle bir sahne tasarımı vardı: Ön perde açıldığında sahnenin sol tarafında kırmızı ışıklandırmanın görünür kıldığı sadece bir içki barı ve önünde barın ahşabından iki sandalyeli bir küçük masa konumlandırılmıştı. Oyunun bir başka sahnesinde, yönetmen ve ışık tasarımcısı sahnenin bu bölümünü karanlıkta bırakıp sahnenin sağ tarafında dekoru oluşturan bir sokak lambasını aydınlatarak uzam olarak olayın dışarıda devam ettiğini çok az eşya ama etkin ışıklandırma ile aktarabiliyordu.

Teknoloji geliştikçe sahne tasarımı da farklı olanaklardan yararlanmış, dekorun değişmesine kolaylık sağlayan *raylı sahne*; ikiye bölünmüş dairesel zeminin çark gibi döndürülmesi ve görünmeyen tarafın bir sonraki sahneye kolayca tasarlanıp hazırlanmasını sağlayan *dönen sahne* ve sahne ortasında alçalıp yükselen *asansörlü* platformla hareketli *sahne* gerçekleştirilmiştir.

Eserin türüne göre çok geçişli yani tempolu – özellikle komedilerde çok kapılı dekorun yarattığı kargaşanın veya yanılmanın sağladığı komik durum – veya kapalılık veya statüko duygusu yaratan dekorlardan da bahsedebiliriz. Oyun Atölyesi'ndeki *Woyzeck* adlı oyunun sahnesi de böyle bir kapana kısılmışlığı yansıtan, üç tarafı siyah duvarlarla çevrili, çıkış yolu muğlak bir ortam aktardı. Ve bu ruh; yönetmen, oyuncular bir de sahne tasarımcısının uyumlu çalışması sonucu başarılı bir şekilde tek mekânda, farklı uzamları canlandırarak ve aktararak ortaya kondu.

NOT: 2022 Eylül ayından itibaren bir ay gecikmeli olarak yayınladığım Güncel Yazılar'da, bu gecikmeyi telafi etmek için iki ayın yazısını bir makalede birleştirmemekte ısrarla direndim. Ocak 2023'te, hem Aralık 2022 yazısını

hem de Ocak 2023 yazısını okuyabilmeniz için yoğun çalışacağım. Okurlar olarak sizleri de şimdiden bir ayda iki makale okumaya davet ediyorum.

Kaynak

Georg Büchner. „Der Hessische Landbote. Juli 1834“, Georg Büchner. Sämtliche Werke, Berlin/Darmstadt/Wien: Deutsche Buch-Gemeinschaft, 1967: 211-223.

Georg Büchner. Dichtungen und Schriften. Köln: Könenmann, 1997.

Hans Mayer. Georg Büchner, Woyzeck. Dichtung und Wirklichkeit, Frankfurt/M-Berlin-Wien: Ullstein, 1963: 75-137.

Bernhard Asmuth. Einführung in die Dramenanalyse. 2. Durchgesehene Auflage, Stuttgart: Metzler Verlag, 1984: 183.

Bernd Balzer. „Friede den Hütten, Krieg den Palästen‘ – Georg Büchner“, Bernd Balzer u. Volker Mertens (Hrsg.). Deutsche Literatur in Schlaglichtern, Mannheim/Wien/Zürich: Meyers Lexikonverlag, 1990: 292-293.

Gero von Wilpert. Sachwörterbuch der Literatur, Stuttgart: Kröner, 1979, 6. verb. u. erw. Aufl.: 117-118.

Helmut Prang. Geschichte des Lustspiels, Stuttgart: Kröner Verlag, 1968: 5-7.

Metzler Literatur Lexikon, Stuttgart: Metzler Verlag, 1990: 69-70.

MOD 384 SAHNE TEKNİĞİ II DERS MATERYALİ. DERS NOTLARI, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/84350/mod_resource/content/0/MOD%20384%20SAHNE%20TEKN%20C4%B0%20C4%9E%20C4%B0%20I%20DERS%20MATERYAL%20C4%B0.pdf

Nazire Akbulut. “Barones Bertha von Suttner’in Toplumsal Cinsiyet Rollerine Elitist, Türk İmgesine Barış Aktivisti Yaklaşımı”, *Ege Germanistik Forschungen zur deutschen Sprache, Literatur und Kultur Band 1*, Herausgeberin Saniye Uysal Ünalın, Ege Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Yayın No: 213, 2022: 45-81.

Sevda Şener. *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No 468, 1991: 303.